

Чайковський Я.

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ МАСОВИХ ЕЛЕКТРОННИХ ПЛАТЕЖІВ

Розглянуто сутність, мету створення та переваги впровадження Національної системи масових електронних платежів (НСМЕП). Проаналізовано загальні показники роботи НСМЕП у 2004–2009 рр. та реалізацію нових проектів і технологій у НСМЕП. Обґрунтовано заходи, необхідні для забезпечення розвитку НСМЕП.

Ключові слова: платіжна система, система масових платежів, платіжна картка, Національна система масових платежів.

Необхідність раціоналізації платіжної системи в країні потребує суттєвого скорочення операцій із готівкою на користь безготівкових розрахунків. Розвиток платіжних систем масових платежів має на меті скорочення в Україні готівкових операцій і розширення сфери застосування безготівкових розрахунків, залучення у банківську систему значного обсягу готівкових коштів населення.

Системами безготівкових розрахунків є платіжні системи на основі платіжних карток. Широке впровадження системи масових платежів на основі платіжних карток особливо необхідне в умовах поширеного небажання населення зберігати заощадження на рахунках у банківських установах.

У зв'язку з цим важливою складовою стратегії розвитку банківських установ України мають стати розроблення і впровадження високотехнологічних карткових інструментів із метою динамічного розвитку ринку банківських послуг і забезпечення функціонування системи масових платежів. Тому тема статті є актуальною, має важливе теоретичне й практичне значення і потребує подальшого розроблення.

Теоретичні, методичні, економіко-організаційні питання формування ринку сучасних систем масових платежів стали провідними темами дослідження відомих зарубіжних економістів. Ці проблеми відображено й у вітчизняній науковій літературі, зокрема, в дослідженнях Т. Андрейків [5], Л. Віднійчук-Вірван [4], О. Вовчак [5], В. Харченка [10], Г. Шпаргило [5] та ін.

Переважає більшість наукових робіт вітчизняних учених-економістів зорієнтована на дослідженні загальних тенденцій розвитку

банківської системи України та діяльності її суб'єктів. Менше уваги приділено аналізу проблем платіжної системи масових платежів.

Розвиток національних систем безготівкових розрахунків сповна відповідає державним інтересам України.

Із точки зору розвитку власних систем автоматизації кредитно-фінансового ринку, захисту вітчизняних інновацій і новітніх технологій та, відповідно, захисту національних інтересів, держава, за сприяння банківської системи України, має виробити єдину, збалансовану політику, спрямовану на підтримку вітчизняних виробників та користувачів високотехнологічної і конкурентноспроможної продукції, якою є Національна система масових електронних платежів (НСМЕП).

Мета статті – комплексний аналіз розвитку НСМЕП, виявлення перспективних напрямків і механізмів застосування в Україні карткових платіжних інструментів на основі НСМЕП, а також розроблення конкретних рекомендацій та пропозицій щодо їхнього практичного використання для банківських установ.

Ідея створення в Україні НСМЕП виникла у середині 1990-х років, коли Національний банк України (НБУ) затвердив концепцію системи електронних розрахунків за товари та послуги в Україні. Цей документ передбачав реалізацію концепції в два етапи. Перший – створення системи електронних платежів (СЕП) між юридичними особами. Другий – упровадження системи електронних розрахунків за участю фізичних осіб. Перший етап був досить швидко й успішно реалізований, і Україна має, за оцінками більшості банкірів, одну з найефективніших СЕП в Європі. Другий етап почався з 1997 р., коли НБУ визначив створення в Україні платіжної системи за безготівковими розрахунками населення у торгівлі та сфері послуг одним із пріоритетних завдань. Серед основних напрямків докладання зусиль до побудови в Україні такої платіжної системи – створення Національної системи масових електронних платежів (НСМЕП).

НСМЕП – це внутрішньодержавна банківська багатомітентна платіжна система масових платежів, у якій розрахунки за товари та послуги, одержання готівки та інші операції здійснюються за допомогою платіжних смарт-карток за технологією, що розроблена НБУ [7].

Метою створення НСМЕП є розроблення та впровадження в Україні порівняно дешевої, надійно захищеної автоматизованої системи безготівкових розрахунків, яка розрахована на роботу переважно в режимі «off-line» (непрямого доступу) та є прибутковою як для банків, так і для держави в цілому, а за належної законодавчої і податкової підтримки держави – і для торгівця [7].

Із упровадженням НСМЕП громадяни України матимуть змогу оплачувати товари і послуги у безготівковій формі за допомогою смарт-

карток, а також зберігати й накопичувати заощадження у банках на поточних і карткових рахунках. Таким чином, можна очікувати не лише значного розширення можливостей банківської системи України – у результаті додаткового залучення коштів населення, а й забезпечення завдяки роботі НСМЕП додаткових прибутків громадян у вигляді відсотків за залишком на їхніх банківських рахунках.

Національний банк вважає створення НСМЕП завершальною стадією у побудові в Україні системи електронних платежів. НСМЕП за масштабністю, складністю та обсягом витрат на створення, запровадження й експлуатацію значно перевищує наявну систему електронних платежів НБУ міжбанківського рівня. Враховуючи світовий досвід, в Україні має бути емітовано не менше 10 млн платіжних карток НСМЕП, функціонувати щонайменше 100 тис. точок обслуговування (платіжних терміналів у торгівлі, на транспорті, в сфері послуг, банківських терміналів та банкоматів у банках) [7].

Платіжні картки можуть мати додаткові властивості й містити додаткову інформацію, що дає змогу використовувати їх як технічний засіб для забезпечення:

- ✓ ідентифікації клієнта (посвідчення особи, пенсійне посвідчення тощо);
- ✓ послуг у страховій медицині та інших видах страхування;
- ✓ обслуговування пільгових категорій населення;
- ✓ отримання пільг у торгівлі.

Таким чином, НСМЕП виконує як платіжну функцію з переказу грошових коштів, так і є соціальноорієнтованою державною платіжною системою.

У 2004 р. НСМЕП прийнято в промислову експлуатацію. У таблиці 1 наведено загальні показники роботи НСМЕП у 2004–2009 рр.

Таблиця 1

Показники роботи НСМЕП у 2004–2009 рр.

Рік	Кількість емітованих платіжних карток, шт.	Кількість термінального обладнання, шт.	Річні обороти, млн. грн.	Середня сума міжбанківських операцій, грн.
2004	863115	1841	6931	345
2005	1102666	2417	9739	331
2006	1389431	3195	12473	353
2007	1774687	4461	18117	593
2008	2382996	5706	25274	786,1
2009	2510575**	5841**	9434**	584,26*

* На 01. 05. 2009 р.

** На 01. 07. 2009 р.

За станом на 01. 12. 2009 р. членами та учасниками НСМЕП є 65 установ, із них: 57 банків (у т. ч. Національний банк України і УДППЗ «Укрпошта») та 8 учасників небанківських установ [3].

Якщо загальна кількість платіжних карток у 2008–2009 рр. зменшувалася, то число платіжних карток НСМЕП, навпаки, продовжує зростати (див. табл. 1). На нашу думку, це пов'язано з тим, що картки НСМЕП є картками з чіпом, мають переваги порівняно з картками міжнародних карткових платіжних систем, які є картками з магнітною смугою.

На 01. 07. 2009 р. кількість емітованих платіжних карток НСМЕП дорівнювала 2510575 шт. (див. табл. 1). Протягом 2008 р. емісія платіжних карток НСМЕП досягла рекордного рівня (за рік було емітовано 608309 карток). Таким чином, річний приріст становив 34%.

Переваги при використанні платіжних карток НСМЕП:

1. Безпека. У НСМЕП застосовують платіжні картки з вбудованими чіп-модулями – смарт-картки. Смарт-картка, що є носієм копії фінансової інформації в НСМЕП, на відміну від платіжної картки з магнітною смугою, найповніше задовольняє вимоги безпеки, адже за весь період експлуатації в НСМЕП не втрачено жодної копійки.

2. Ефективність. На згаданій базі створена високоефективна оффлайн-технологія, тобто така, що не потребує оперативного зв'язку з банківським рахунком під час виконання платіжних операцій (це дуже важливо, враховуючи недостатньо високу якість вітчизняних каналів зв'язку).

3. Економічність. НСМЕП значно зменшує експлуатаційні витрати. Участь у НСМЕП може брати населення України з малими доходами (пенсіонери, студенти, школярі тощо).

4. Оперативність. Швидкість обслуговування набагато більша, ніж при розрахунках готівкою та операціях картками з магнітною смугою.

5. Надійність. Смарт-картки забезпечують надійний захист коштів населення України від шахрайських дій.

6. Зручність. Із упровадженням НСМЕП громадяни України мають змогу оплачувати товари й послуги у безготівковій формі за допомогою смарт-карток, а також зберігати і накопичувати заощадження у банках на поточних і карткових рахунках, отримувати заробітну плату та соціальні виплати. Крім того, технологією НСМЕП передбачено також широке застосування платіжних карток юридичними особами – корпоративні та бізнес-картки. За допомогою корпоративної (бізнес) картки підзвітна особа клієнта може виконувати безготівкові розрахунки за отримані товари та послуги, а також проводити ці операції під час відрядження.

У НСМЕП на кінець другого півріччя 2009 р. термінальна мережа (банкомати і термінали) нараховувала 5841 одиницю (протягом півріччя

кількість термінального обладнання збільшилася на 135 одиниць, див. табл. 1).

Свідченням зростання завантаження системи є постійне зростання оборотів НСМЕП.

Обороти НСМЕП за перше півріччя 2009 р. становили понад 9,4 млрд. грн. (див. табл. 1). На кінець півріччя наростаючі обороти НСМЕП перевищили 86,1 млрд. грн. [9].

Протягом чотирьох місяців 2009 р. в НСМЕП було здійснено 796331 міжбанківських операцій, при цьому середня сума однієї операції дорівнювала 584,26 грн. (зменшилася на 201,84 грн. порівняно з 2008 р., див. табл. 1) [2].

П'ять років тому, 22. 11. 2005 р. НСМЕП було запущено до промислової експлуатації.

У 2009 р. тривала робота щодо розвитку НСМЕП та впровадження інноваційних проектів і технологій банками й Платіжною організацією системи.

На виконання Програми розвитку Національної системи масових електронних платежів на 2006–2008 рр., затвердженої постановою Правління Національного банку України від 30. 03. 2006 р. № 121, а також Концепції поширення безготівкових розрахунків із використанням спеціальних платіжних засобів, схваленої постановою Кабінету Міністрів України і Національного банку України від 26. 06. 2006 р. № 753, сьогодні на базі карток НСМЕП реалізують низку проектів, зокрема, такі [7]:

1. Електронний студентський квиток.
2. Соціальна картка.
3. Інтернет-платежі НСМЕП.
4. Мобільний платіжний інструмент НСМЕП.
5. Мобільні платежі НСМЕП.
6. Нові проекти і технології у НСМЕП.

Проект «Електронний студентський квиток» здійснює Міністерство освіти і науки України спільно з Національним банком України на базі державної інформаційно-виробничої системи «ОСВІТА» з використанням технології НСМЕП. Проектом впроваджено багатофункціональний електронний студентський квиток єдиного зразка з використанням технології НСМЕП, який поєднує в собі функції студентського квитка і банківської платіжної картки зі соціальною складовою (для нарахування стипендій, соціальної допомоги, разових виплат студентам тощо).

До участі у проекті залучено 35 ВНЗ (які територіально охоплюють більшість областей України).

На початок 2009 р. емітовано понад 70 тис. електронних студентських квитків (протягом 2008 р. емітовано 31 тис.) [7].

Окрім того, згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 14. 05. 2008 р. № 411 «Про впровадження інформаційно-аналітичної системи обліку та відшкодування пільг студентам (учням)» було прийнято рішення впровадити систему обліку й відшкодування пільг, що надають учням навчальних закладів системи професійно-технічної освіти на основі електронного учнівського квитка єдиного зразка з використанням технологій НСМЕП і державної інформаційно-виробничої системи «ОСВІТА». У 2008–2009 навчальному році експеримент розпочато. В рамках цього проекту було емітовано близько 500 електронних учнівських квитків [7].

Електронні студентські квитки реалізовано на базі карток НСМЕП-2, в яких використано чіп-модуль нового покоління, що має ряд технологічних і функціональних переваг [8, 37].

Сьогодні тривають роботи щодо впровадження інформаційно-аналітичної системи обліку та відшкодування пільг під час обслуговування за електронними студентськими квитками в установах «Укрзалізниці» [7].

У рамках виконання міської цільової програми з надання соціальних пільг та інших видів допомоги населенню міста Одеси, яку реалізують на базі технології НСМЕП, сьогодні емітовано понад 27 тис. платіжних карток НСМЕП і на стадії впровадження – соціальні проекти.

Упровадження соціальних програм дає змогу здійснити перехід від системи надання дотацій незаможним верствам населення до системи надання адресної допомоги, що, своєю чергою, забезпечить якісно новий рівень надання соціальної допомоги населенню в Одеській області.

У рамках розвитку інтернет-платежів НСМЕП УДППЗ «Укрпошта» в 2007 р. у повному обсязі запровадила послугу поштових переказів за допомогою карток НСМЕП через інтернет (УДППЗ «Укрпошта» є еквайром НСМЕП з вересня 2006 р.). Таким чином, зазначена послуга стала доступною для використання як фізичними, так і юридичними особами (згрупований переказ) [7].

Із впровадженням цієї послуги тримачі карток НСМЕП мають змогу відправляти грошові поштові перекази на домашню адресу фізичних осіб чи до запитання в межах України безпосередньо зі свого персонального комп'ютера.

У грудні 2008 р. «Укрзаліниця» запровадила 1-й етап послуги оформлення проїзних документів через мережу інтернет за допомогою платіжних карток, зокрема, НСМЕП.

Із впровадженням цієї послуги держателі карток НСМЕП мають можливість отримання довідки щодо наявності вільних місць у поїздах, вартості проїзду та оформлення броні-замовлення через веб-сайт Укрзалізниці з наступним викупом проїзних документів у квитковій касі. На січень

2009 р. заплановано впровадження послуги сплати вартості проїзних документів через мережу інтернет із їх відділеним друком.

Загалом протягом 2008 і 2009 рр. ринок інтернет-платежів НСМЕП динамічно розвивався.

Розпочато реалізацію пілотного проекту впровадження мобільного платіжного інструмента (МПІ) на базі технології НСМЕП, який дає змогу контролювати банківський рахунок та управляти ним, а також здійснювати платежі за допомогою мобільного телефону. Зазначена послуга відома на українському ринку під торговельною маркою «BANK-O-PHONE–мобільні платежі».

Стратегічним напрямком розвитку системи «BANK-O-PHONE–мобільні платежі» є під'єднання системних постачальників послуг, зокрема комунальних служб, міського телефонного зв'язку провайдерів інтернет і кабельного телебачення та операторів мобільного зв'язку. Паралельно до цього під'єднують роздрібні пункти у торговельній мережі.

У рамках укладених договорів про спільну діяльність між Національним банком України, Державним казначейством України та Державною митною службою України розроблено нормативні документи, зокрема, фінансову схему і технологію опрацювання документів, для реалізації пілотного проекту «система митних та інших платежів, що їх вносять під час митного оформлення, і розрахунків із бюджетами з використанням технологій НСМЕП».

«Митну картку» використовуватимуть під час розмитнення вантажів та/або сплати митних платежів.

Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО) спільно з Національним банком України здійснює роботи щодо використання технології та програмно-технічних засобів НСМЕП для виплати відшкодування вкладів і процентів фізичних осіб ліквідованих банків.

У березні 2009 р. між НБУ як Платіжною організацією НСМЕП та Федерацією профспілок України (ФПУ) підписано договір щодо реалізації масштабної програми запровадження іменної соціальної картки члена профспілки.

У рамках цієї програми, розрахованої до 2011 р., створена тристороння робоча група, яка сьогодні займається розробленням плану заходів щодо запровадження соціальної картки ФПУ.

Іменна соціальна картка виконує функції повноцінної платіжної картки та електронного посвідчення члена профспілки, що підтверджує право на різні соціальні пільги. Зокрема, йдеться про пільги щодо проїзду в транспорті, придбання путівок в оздоровчі заклади ФПУ, пільгове медичне обслуговування тощо. На першому етапі, до 2010 р., соціальною картою ФПУ зможуть скористатися близько 80 тис. осіб [7].

Об'єднання проектів соціальної картки з транспортними і банківськими функціями мають здешевити сукупні витрати всіх учасників проекту, а використання технології НСМЕП має допомогти полегшити застосування цієї схеми в Україні.

Таким чином, поряд із діючими системами в Україні працює повноцінна і конкурентоспроможна НСМЕП, яка дає змогу фізичним та юридичним особам проводити безготівкові розрахунки за допомогою смарт-карток, а також зберігати й накопичувати заощадження у банках на карткових рахунках.

Для розширення безготівкових розрахунків і забезпечення розвитку НСМЕП необхідно здійснити такі заходи:

1. Розглянути питання щодо доцільності ініціювання доповнень до статті 11 Закону України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» в частині надання Національній системі масових платежів статусу складової системи електронних платежів нового покоління НБУ, тобто надання НСМЕП статусу державної системоутворюючої.

2. Розробити умови державної підтримки всіх підприємств та установ, що їх фінансують за рахунок державного бюджету, для переведення ними виплат заробітної плати через банківські рахунки з використанням національних платіжних карток.

3. Забезпечити здійснення виплат стипендій студентам, обслуговування коштів пенсійного забезпечення, адресної допомоги малозабезпеченим верствам населення та інших виплат, передбачених за рахунок державного або місцевих бюджетів, через уповноважені банки з використанням платіжних карток НСМЕП.

4. Розробити і впровадити систему стимулювання учасників національної платіжної системи з метою збільшення частки безготівкових розрахунків та зменшення кількості операцій щодо зняття готівки.

5. Сприяти динамічному розвитку проведення безготівкових розрахунків за платіжними картками Національної системи масових електронних платежів, у т. ч. інтернет-торгівлі, шляхом акумуляції зусиль усіх учасників цього процесу: комерційних банків, еквайрингових компаній, веб-магазинів, розробників спеціалізованого програмного забезпечення та програмно-апаратного устаткування.

6. Провести державну сертифікацію і впровадження нових типів платіжного термінального обладнання та вуличних таксофонів, які обслуговують картки НСМЕП.

7. Розробити нормативно-правову базу щодо стандартизації процедур обміну даними між платіжними терміналами внутрідержавних та міжнародних платіжних систем і реєстраторами розрахункових операцій. Сприяти створенню з VISA й MasterCard інфраструктури еквайрингу на

базі суміщеного пристрою з функціями реєстратора розрахункових операцій та платіжного терміналу.

8. Здійснити за допомогою засобів масової інформації комплекс маркетингових заходів, пов'язаних із ознайомленням широких верств населення з новими формами безготівкових платежів за технологією НСМЕП.

In the articles considered essence, purpose creation and advantages of introduction of the National system of mass electronic payments (NSMEP). The general indexes of work of NSMEP in 2004-2009 years and realization of new projects and technologies in NSMEP are analysed. On the basis of research grounded measures which must be carried out for providing of development of NSMEP.

Keywords: *pay system, system of mass payments, pay card, National system of mass payments.*

Рассмотрены этапы реализации концепции системы электронных расчетов за товары и услуги в Украине. Определены сущность, цель создания и преимущества внедрения Национальной системы массовых электронных платежей (НСМЭП). Проведена оценка основных показателей работы НСМЭП в 2004–2009 гг. Обоснованы мероприятия, необходимые для расширения безналичных расчетов и обеспечения развития НСМЭП.

Ключевые слова: *платежная система, система массовых платежей, платежная карточка, Национальная система массовых платежей.*

Література

1. Правила Національної системи масових електронних платежів / Затверджено постановою Правління Національного банку України № 620 від 10. 12. 2004 р. // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2005. – № 2. – С. 100–140.
2. Бюлетень НСМЕП // <http://nsmer.livejournal.com/51907.html>
3. Виповнилось 5 років промислової експлуатації НСМЕП! // http://www.bank.gov.ua/Pl_syst/NSMEP/5_rok_prom_expluat.pdf.
4. Віднійчук-Вірван Л. А. Платіжні системи: Навч. посіб. – Львів: Магнолія плюс, 2007. – 190 с.
5. Вовчак О. Д., Шпаргало Г. Є., Андрейків Т. Я. Платіжні системи: Навч. посіб. – К.: Знання, 2008. – 341 с.
6. Офіційний сайт асоціації учасників НСМЕП // <http://www.ansmer.kiev.ua>
7. Офіційний сайт Національного банку України // <http://www.bank.gov.ua>
8. Підсумки роботи НСМЕП у 2008 році // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 3. – С. 37.
9. Підсумки роботи НСМЕП у першому півріччі 2009 року // http://www.bank.gov.ua/Pl_syst/NSMEP/2009_H1.pdf.
10. Харченко В. Підсумки діяльності банків України на ринку платіжних карток у 2008 році // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 4. – С. 44–51.